

Bilimsel ve Teknolojik Devrim Treniyle...

EŞİTLİKTE HAKKANİYETE ! ... *

Raşit KAYA**

(Söyleşi: Dr. Eriş BİLALOĞLU)

- Son 10-15 yıldır dünyada çok hızlı bir değişim yaşandığı söyleniyor. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu değişimde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin rolü ve ortaya çıkardığı sonuçlar nelerdir?

* Herkes içinde bulunduğumuz son on yılda geçmiştekilerden çok farklı ve hızlı olduğunun vurgulanması için özel çaba gösterilen bir değişim olayına değiniyor ve bu değişimin sonuçları açısından her boyutta yeni yaşam biçimleri (sosyal/siyasal/ekonomik yaşam) ile bunların düzenlenişi konusunda yeni bir takım anlayışlara ulaşma gerekliliğinden söz ediyor. Sonuç olarak bütün bunlar bir tek kavramla -bir anlamda- bütünleştirilmeye çalışılıyor: "Dünya artık globalleşmiştir, globalleşen bu dünyada başta düşünce olmak üzere herşeyin yeniden oluşturulması gerekir; bu gelişimin/değişimin arkasındaki itici güç ise teknolojik gelişmelerdir". Bu bir yanıyla doğru, bir yanıyla da ihtiyatla yaklaşılması gereken bir söylemdir. Çünkü ilk düşünülmesi gereken nokta gelişmenin her zaman var olduğudur. Değişme de hiç kimsenin kolayca yadsıyamayacağı bir biçimde her zaman var oldu. Bu kadar hızlı diye nitelendirilebilecek değişimler de tarihsel süreçte sık sık karşımıza çıkan bir olgudur. Son on yılda, hatta 70'li yılların sonlarından başlayarak 90'lı yıllarda süren değişimin geçmiştekilerden farklı olduğu söylenirken arkasından esas söylenmek istenen başka bir şey var: "Bu değişim karşı konulmaz bir değişimdir, dolayısıyla mutlaka düşünceler de yeni olmalı, herşeyi yeniden düşünmeliyiz". O zaman bugünkü vurgularla, globalleşme kavramı arkasında çağrışım yaptırılmak istenilen ve sonuç olarak bize sunulan

ları heyecandan arınmış bir biçimde/soğukkanlı olarak irdelememiz gerekiyor. Öncelikle bilinmesi gereken şimdiye kadar hiç yaşanmamış, tarihsel olarak görülmemiş bir olguyla karşı karşıya değiliz. Buna benzer gelişmeleri geçmişte de yaşadık. Dolayısıyla şu anda içinde bulunduğumuz süreç, kendi özgünlüklerini taşımakla birlikte belli bir bağlamda/tarihsel bir analizi de gerektirebilecek bir olaydır. Ancak bu şekilde demistifiye edebilir ve daha soğukkanlı bir çözümlenmeye ulaşabiliriz. Teknolojik gelişmelerin dayattığı bir globalleşmeyle yüzyüzeyiz denerek tartışmaksızın kabullenme yerine bunu sorgulamanın gerekli olduğunu düşünüyorum.

- Bu sürece ilişkin ne gibi farklı tutumlar sözkonusu ve sürecin tarih içerisinde yaşanmış olan benzerlerinden ayırt edici yanları -varsa- nelerdir?

* Şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerde değişme olgusu ve getirdikleri sorgulanmaksızın ve eleştirel olarak hiç yaklaşılmaksızın oluşturulan söylem var olduğu söylenen karşı konulmaz bir değişimin gereklerini yerine getirmek için bir yarışma ortamında yer alma çabası olarak ifade edilebilir. "Bu yarışma ortamı ve getireceklerinden geri/yoksun kalmamak için mutlaka biz de böyle davranmalıyız; bu tür bir oluşumu pekiştirmeli/hızlandırmalıyız" gibi bir tutum var. Bu yaklaşımı iyimser diye nitelendirebiliriz. Açık ki eleştirel boyut taşımadığı için sağlıklı demek mümkün olmuyor. Çünkü ne olduğunun irdelemesi henüz yapılmadığından ortada sadece bir kabul var. Ama kabul edilen neyin kabulü? Bu soru yanıtız. Bir de böyle bir değişimin sunulan zorunlu sonuçları ile hemfikir olmayanların konuya "külliye ret"

* (Ocak/1995'te Toplum ve Hekim Dergisi adına yapılan söyleşi).

** İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi AD. Başkanı, Prof. Dr. ODTÜ.

biçiminde yaklaşımı var. Bu iki biçimde karşımıza çıkıyor. Değişimi anlama çabasını engelleyen bir yaklaşım ya da değişimi kabul etmek ve katlanılması gereken olumsuz bir süreç olarak kanıksamak: "Bu böyle, olumlu da değil ama karşı konulamaz"cı tutum. Bu da sağlıklı değil. Kısacası ne olduğunu anlamaya çalışmak gerekiyor. Bu süreçte sanırım en özgün/yeni olan noktayı tesbit edebiliriz. Bu nokta gelişme ve değişim olgusunun teknolojinin sunduğu olanaklara bağlı olarak çok daha geniş ve hızlı bir biçimde dünyada yaşayanlara aktarılabilmesi; farklılık temelde burada yatıyor. Yani değişim insanlara -henüz sonuçları bizzat yaşamlarında doğrudan görülmeden bile- bilgi/enformasyon olarak aktarılabilir. Yenilik, çok hızlı bir iletişim olanağının yaratılmış olmasında belirginleşiyor. Doğal ki bu da ihtiyaçla yaklaşılması gereken bir durumdur. Henüz maddi yaşamın değişmesini yaşamayanlar "değiştirdiği" bilgisine hızla ulaşıyorlar. Bu iletişim teknolojisindeki sıçramayla ilişkili. Ancak bu bilginin ulaştığı insanlar sözkonusu maddi yaşam içinde değil. O zaman aktarılanın "ne olduğu" büyük önem kazanıyor. Çünkü aktarılan değişimin belli bir biçimde "sunuluşu". Bu sunuşta daha kendilerine değişikliğin maddi yaşam koşulları ulaşmadan, düşüncelerini -bu gelebileceği varsayılan değişikliğe ulaşabilmek için- belli bir biçimde değiştirmeleri söylenebilir. Dolayısıyla artan iletişim olanaklarının olumsuz bir biçimde sosyal kontrolü arttırdığı iddiası dayanak buluyor.

- Bu mümkün mü?

* Sözkonusu değişmeyi ve arkasındaki maddi temelleri sağlayan teknik boyutu irdelemek gerekiyor. Teknik olarak mümkün olduğu hemen görülebilir. Ancak tartışmaya teknik gelişmelerden yani bilimdeki gelişmelerin ve onun teknolojik olarak yansımalarının irdelenmesinden başlamak bir yerde insanları yukarıda bahsettiğimiz -olguyu irdelemeksizin kabul ya da ret anlamında- sağlıksız iki yaklaşıma götürebiliyor. Oysa teknik boyut inceleince görülecektir ki teknik düzey iyimser ve karamsar gelişmeleri birarada getirebilecek bir potansiyele sahiptir. Önemli olan bilimin gelişmesi ve teknolojinin sağladığı olanakların olumlu diye nitelendirileceğimiz değerlerle bütünleştirilerek algılanması ve işlev kazanmasıdır ve bu da mümkündür. Elbette olumsuz boyutlarını yaklamak da mümkündür. Maddi gelişmeler bu iki potansiyeli de taşıyor ve her iki uçta yönlenebilir.

- Yaşadığımız kesitte "teknik olanaklar" ne şekilde yönlenebilir? Hangi düşünce ile yönlenebilir?

* İletişim patlaması ile birlikte düşünce belli bir biçimiyle daha erken -maddi yaşam koşullarının değişmediği/henüz değişmediği- ortamlarda geliy-

or. Bu nedenle bu düşünce biçimi üzerinde durmakta yarar var. 80'li yıllardan bu yana yeni sağ/yeni liberalizm/yeni muhafazakarlığın (ki muhafazakarlıkla liberalizmde bir biçimde bütünleştiği bir düşünce tarzı yeni sağ) bir egemenliğinden söz ediliyor. İdeolojik bir egemenlik kurmuş olan yeni sağ düşünce dünyada hegemonik bir söylem haline geldi. Bu söylemin öğeleri Türkiye'de de çok sık ifade ediliyor. Kısaca T.Özal'ın -söylemindeki kimi çok özgün unsurlar elimine edilecek olursa- Türkiye'ye kaba çizgileriyle aktardığı söylem budur. Dikkat edilirse bu söylem aktarılırken günümüzün/yaşadığımız toplumsal formasyonun kaçınılmaz sonucu olarak aktarılıyor. Bir başka ifadeyle söylersek "akıl ve bilimin sonucu bunu gösteriyor" deniyor; ve bu söylemin belirttiği biçimde insan düşüncesi ve davranışları oluşturulmazsa, o zaman bunun sağladığı olanakların -ki kastedilen kısaca teknolojik potansiyel değerlendirilemeyeceği söyleniyor. Bu söylemi biraz irdelersek -kimsenin yadsımadığı- şu nokta açıkça görülüyor: Bu klasik liberal söylemin yeni bir biçimde sunulma çabasıdır. Bu çabanın gerekçesi ise tarihsel olarak klasik liberal söylemin karşısında oluşan eleştirel argüman ve tutum alışların tartışma dışına çıkartılabilmesi için yeniden oluşturulmasıdır.

- Yeni sağ ortaya çıktığı gelişmiş kapitalist ülkelerde toplumsal/siyasal yaşam açısından neyi hedefliyor?

* Sosyal devlet ya da refah devleti diye bahsedilen devletin belirli işlevlerini yeniden düzenlemeyi içeriyor. Bilindiği gibi refah devleti kavramının arkasında devletin işlevlerinin belirlenmesinde tartışılan birtakım noktalar vardır ve bunlar ortak değerler haline gelmiştir. Sağ ya da sol olmaksızın -genel bir demokratik çizgi içinde olduğumuz sürece- paylaştığımız sosyal adalet ve belirli bir takım sosyal işlevler devlete atfediliyordu. Sosyal eşitlik kavramı da bu değerler içinde yer alıyordu. Eşitlik konusuna yaklaşımlar farklı da olsa toplumsal yaşamda belli bir anlam taşıyabiliyordu. Eşitlik özde yadsınmayan ve toplumsal/siyasal yaşamda tartışmanın eksenini oluşturan çerçeveydi. Bu 1950'lerde, hatta savaş sonrasında bu yana kapitalist batı ülkelerinin ulaştığı aşamayıdır. Elbette bu durum, o dönemin özgün koşulları (ekonomik büyüme-gelişme, bunların karşısında alternatif bir dünya sisteminin oluşması ve bunların bir arada varolmaları/yarışmaları/mücadele etmeleri) ile bütünleşen ve düşünce yaşamına damgasını vuran bir noktaydı. Şu anda ise, bir yanıyla sosyalist bir deney içinde bulunan dünyanın tartışılmaz bir çöküntüsü (ve dolayısıyla bu tartışma ortamının temel eksenlerinden birinin tartışmadan çekilmesi), ikincisi de bilim ve teknoloji alanındaki sıçramaların aynı zaman dilimi içinde karşımıza çıkmasıyla

tartışma düşünsel planda çok farklı bir noktaya kaydı. Sözkonusu nokta -galiba açıkça vurgulanmakla birlikte- sosyal eşitlik ve bu eşitlik çerçevesi içinde devlet kavramının yeniden irdelenmesi konusunda gerçekleşen bir farklılaşma; ancak bu telafuz edilmiyor. Burda liberalizmin söylemi içinde yeralan ve geçmişte liberal söylemin önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkan bir kavram var: Hakkaniyet; "equality"nin karşıtı "equity". Bu kavram baştan itibaren liberal felsefenin getirdiği bir kavram olmakla birlikte 20. yüzyıldaki gelişmeler (önce Ekim devrimi, sonra dünya savaşı, iki kutuplu dünya ve bir yarışma ortamının çıkması) sonucu refah devletinin ileri kapitalist ülkelerde oluşması, felsefi olarak liberalizmin kökeninde yatan bu kavramın eşitlik karşısında geri plana itilmesine yol açmıştı. Çünkü eşitlik karşısında hakkaniyeti savunmak kolay değildi. Şimdilerde görülen o ki hakkaniyet kavramı felsefi olarak yeniden canlandırılmaya çalışılıyor. Yani içinde bulunan ortamda yeni liberalizm düşüncesinin en güçlü yanı, geçmişte savunulması güç olan ama liberal felsefenin temelinde yatan hakkaniyet kavramını bugün ortak bir evrensel değer olarak kabul ettirebilecek bir ideolojik egemenlik kurabilmesinde yatıyor.

- Liberalizmin hakkaniyet kavramına geçmişte yüklediği anlama bugünkü arasında fark var mı? Ya da bugün nasıl bir içerikle donatılıyor?

* Hakkaniyet kavramının ne olduğuna bizim dilimizden çok güzel bir örnek bulmak mümkün. "Testiyi dolduranla testiyi kıran bir tutulabilir mi?". Verimlilik, etkinlik, rasyonalite, çalışma, toplumsal sorumluluk. Özetle hepsi hakkaniyetin bir sonucu ya da hakkaniyet bunların bir sonucu olarak görülebilir; eşitliğin toplumlara olumsuzluklar getirdiği (esasen hiç kimse doğa önünde mutlak anlamda bir eşitliği zaten savunmazken), eşitlik kavramı bir kenara itilerek insanlara mutluluğu getirmenin yolunun testiyi doldurmaktan geçtiği, testiyi doldurmak için insanın önce rasyonel olması gerektiği (liberalizmin ilk çıkış noktası), rasyonel insanın bilimden yararlanması, bilimden yararlanarak çağdaş teknolojiyi üretmesi ve ulaşması ve bunu temel değer haline getirmesi, böylelikle de mutluluğun herkese yayılabileceği söylenmektedir. Ancak bu bir süreçtir ve bu yayılma süreci içinde uzun vadede olanakları arttırmanın/ gelişmeyi sağlamanın tek rasyonel yolu hakkaniyet ilkesine bağlı olmaktır; yani etkin olan/verimli olan "hak etmektedir". İnsan ilişkilerinin düşünsel temelinin hakkın teslimi (hakkaniyet) üzerine kurulması ve hak ettiğini almasıyla, uzun vadede (uzun vade ne zamandır?) herkes mutluluğu/refahı sağlayabilir. Artık bu aşamada eşitliği çağrıştıran toplumsal düzenlemelerin bir anlamı kalmamıştır... Kabaca yukarıdaki biçimde ifade edilebilecek olan yaklaşım bugün egemen ideolojik mevzidir. Elbette ifade tarzı tümüyle böyle değil. Liberalizmin ilk çıkışında buna

itirazlar vardı. Endüstri devriminin vahşi kapitalizm dönemlerindeki toplumsal boyutları günlük yaşamda o kadar gözle görülebilir ve hissedilir boyutlardaydı ki hakkaniyet kavramı kısa bir sürede felsefi olarak savunulamaz hale geldi. Terkedilmedi ve tartışma daha farklı bir düzlemde sürüyordu. Farklı bir dünya görüşünün eleştirel baskılarıyla da eşitlik kavramı etrafında bir toplumsal ve düşünsel mücadele ekseni oluşuyordu. Şimdilerde ise hakkaniyet kavramı yeniden keşfediliyor, canlandırılıyor ve bu canlandırmanın arkasında -biraz dolaylı gözükmeyle birlikte ideolojik söylemin egemenliğinin kurulması esas olarak teknolojiye dayandırılıyor; hakkaniyet ile teknoloji ya da daha genel olarak bilimsel gelişme/bilimsel bilgi bir arada düşündürülüyor. Hakkaniyet toplumsal eşitsizliklerin kabulünü getiriyor. Toplumsal eşitsizlikleri niye kabul ettireceğimizin açıklaması ise bilim ve teknolojinin bunu gerektirdiğinin vurgulanması ile yapılıyor. Kurgu kabaca şöyle sunulabilir: "Uzun erimli bir hedef olarak toplumsal mutluluğun yolu, bireylerin iradesi, siyasal tercihleri dışında bilimin gösterdiği yolda davranmak ve bilimin sağladığı teknikleri kullanmaktan geçiyor. Bunu benimsemek, uyum sağlamak tek seçenektir. Bu aşamada bilimsel bilgiye ulaşma olanakları açısından teknolojiye sızma ve onun somut teknik boyutlarının gündeme girmesiyle bilgiye ulaşmanın yolları herkese açılmıştır. Bilginin evrensel değerleri iletişim devrimi sayesinde her anda, her yerde kolaylıkla edinilebilir bir olay haline dönüştürülmüştür. Dolayısıyla bu yönde alınacak karar bir siyasal yeğlemenin sonucu değildir. Evrensel bir değer olarak mutluluğa yürümenin tek yolu bilimsel bilgi ve onun sağladığı tekniklerle kendini donatarak gerçekleştirilebilir. Bu ise iletişim teknolojisiyle her yerde aynı zamanda yaşanabilir. Zaten dünya globalleşmiştir. Bilgide globalleşmiş olup tekniklere ulaşabilme olanakları herkese açılmıştır. Bunun dışında kaldığımızda hiç bir umudunuz olamaz, dahil olduğunuzda ise şu aşamada sorunlar olsa bile umut ufuktur". Bu kurgudaki sıkıntılı nokta mevcut eşitsiz ortamı bir biçimde kabul ettirmekte yatıyor. İşte burada da bir ideolojik kavram olarak hakkaniyet devreyi kapatıyor. "Bu yola girilmiş ve bu yol herkese açık. Bu yoldakilerin getirdikleri sizin de ilerlemenizi sağlayacak. Bu aşamada globalleşen dünyada eşitlik savlarıyla bu gelişmenin önüne çıkmanın anlamı yok. Bugünkü farklılıklara (gelişmiş/gelişmekte olan) takılıp kalmak geçmiş yaklaşımlar olup globalleşen dünyada bizim elimizi ayağımızı bağlar. Globalleşme eşitsiz olabilir ama hakkaniyete uygundur. Bu biçimde yürünürse sizin de gelişme şansınız vardır. Aksi takdirde hem treni kaçırarak hem de köstek olacaksınız". Sonuç olarak felsefi yaklaşım, bir ideolojik kapalı devre ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerle bütünleştirilmeye çalışılıyor.

- Yukarıda çizdiğiniz çerçevenin ulusal ve uluslararası düzeyde sonuçları nelerdir?

* Soyut olarak çizilen bu çerçevenin toplumların ulusal ve uluslararası yaşamı açısından sonuçları elbetteki çok somut. Bilindiği gibi özellikle Mümtaz Soysal'ın son çıkışlarıyla gündeme gelen bir tartışma var. Ulus devlet ile ya da "ulusal" ile "evrensel olan"ın ilişkisi nasıl kurulacak? Ulusal gelişme stratejileri oluşturulabilecek mi ya da oluşturulmalı mı?... Küreselleşen bir dünyada -artık!- ulusal reçetelerin anlamsızlığı vurgulanıyor. Çünkü küreselleşme nesnel bir olgu olarak sunuluyor; "arkasında ise bilim ve teknik var". Bu koşullarda ulusal bir gelişme stratejisi oluşturmak bilim ve teknik gelişmelerden uzak/dışında kalmak olarak yorumlanıyor. Bilimsel ve teknik gelişmelere kapalı bir toplumsal yaşamın ve o toplumsal yaşamın getirdiği düzenlemelerin o toplumda yaşayanları ne arzu edilen maddi gelişme düzeyine ulaştıramayacağı ve onlara mutluluk getiremeyeceği vurgulanıyor. Soruları bu şekilde sorup yanıtları da bu şekilde belirlerseniz doğal ki ortaya karşı konulmaması gereken bir tablo çıkıyor (dikkat edilirse bu sunuşta, "ulusala yönelmekle evrensel diye adlandırılan değerlerden de -demokrasi, insan hakları- uzaklaşabilirsiniz"i içeren bir tuzak var). Oysaki daha önce bahsettiğimiz bir değişim ortamı içinde, yaşadığımız toplumsal formasyonun niteliksel bir takım değişimler geçirdiği zaten hiç kimsenin tartışmadığı bir noktadır. Burada bir tartışma varmış gibi konuya yaklaşmak, bu anlamda bir değişmeyi yadsımak anlamlı değil. Ama bu varmış gibiyi vurgulayarak olmayan birşeyi de mahkum edip farklı fikir söyleyenleri tartışma ortamının dışına çıkartmakla eleştirel yaklaşımların öcü kesiliyor. "Olanı" açıklarken hakkaniyet genel çerçevesinin arkasında hemen bilim ve teknolojinin tartışılmayacak sonuçları vurgulanıyor. Ayrıca kendi içinde özel olarak tartışılması ve nedenlerinin irdelenmesi gereken, ama bugün için tartışılmayacak noktası iflas olan bir sosyalist ya da sosyalist olduğu varsayımı içindeki yaşanmış deneyler var. Eleştirel yaklaşımlara tek örnek bu gösteriliyor. Bütün referans noktaları "bu türlü farklı soruları soranlar iflas etti" etrafında toplanıyor. Oysaki bu türden bir deneyin iflasında, bu soruların gündemden çıkartılmasının ilişkisi henüz gösterilmiş değil; ya da kimse böyle bir çaba içine girmiyor, "sonuç belli" ve belli olan bir sonuca gitmekte anlamsızdır, deniyor. Televizyonda izleyenler hatırlayacaktır, Mustafa Taşar'a pazarda o amiyane sözleri söyleten/cüretkar hale getiren de bu ortamdır. Bu noktada sorun şurda düğümleniyor: Evet, yeni bir toplumsal formasyon içinde yaşıyoruz; bu tartışılabilir. Bu nedir? Kapitalizmin bir aşaması mıdır (ki bana göre böyle)? Kapitalizm dışı bir olgu mudur (tartışılması gereken bir nokta)? Tartışmayı, soruları doğru sorarak belli bir zemine oturtabilirsek kapitalizmin belli bir aşamasında olduğumuz sonucuna varacağımızı düşünüyorum. Ancak bu tartışmaya şu aşamada gir-

menin de pek önemi yok (Burada soruları da gündemden çıkartacak, liberalizmin dışında radikal eleştirel yaklaşımları kendi egemenliği içine sokacak başka bir söylem olarak postmodernizm var. Postmodernizm, radikal eleştiriye devam ediyormuş gibi sunuyor ya da belirli düşünürlere/düşünce akımlarına bu söylem içinde yer bulmalarını sağlıyor. Bence bunun da etkisiyle temel sorular sorulamıyor).

- Tartışmaya girmeden mevcut söylemi kullanarak "yeni dünya düzeni" diyelim. Yeni dünya düzeni somutunda sonuçlar nelerdir?

* Zaten özet olarak tek cümleyle söylenen budur: "yeni bir dünya düzeni kuruldu ve bunun içerisinde yer almak/yer bulmak gerekir". Ancak o zaman bu düzeni irdelemek lazım. Sorulmayan soru da bu. Varsayılan sonuçları yine kendinden menkul olarak sunulan küreselleşme sözcüğü ile küreselleşme sözcüğünün arkasındaki bilimsel ve teknolojik sıçramayla devrenin kapatıldığı bir yeni dünya düzeni. Adı üzerinde, bir düzenden/regülasyondan sözediliyor. Eski dünya düzenini ne sağlıyordu? Ulus devlet sağlıyordu. Kapitalizmin belli bir gelişme aşamasında karşımıza çıkan, toplumsal/siyasal ve ekonomik ilişkilerin boyutlarını belirleyen düzenin genel adı basit bir şekilde devlettir. Bu devlet, ulusal sınırlar içerisinde belli bir düzen temsil ediyordu ve bu düzen içinde geçen mücadelelerin de yoğunlaştığı (Althusser ya da Gramsci'ci yaklaşımların her ikisiyle de ulaşılabilecek) bir ideolojik mücadele alanıydı. Dünya, ulus devletlerden farklı olarak ta uluslararası ilişkilere sahipti ve bu ilişkilerinde belli düzenleme ilkeleri vardı. Devletler hukuku diye anlatılan -sadece ilkeleri, kuralları değil-, bu kuralların uygulanmasında işlevsel diye düşünülen bir kurumsallaşması vardı. Kısacası ulus devlet nasıl ulusal sınırlar içinde bir kurumsallaşma ise bir de uluslararası ilişkilerin kurumsallaşması vardı. Ancak ulus devletin egemenlik hakkı saklı kaldığı için o kurumsallaşma buyurgan değildi. Otorite olarak yani meşru güç kullanma hakkına sahip bir kurumsallaşma düzenine ulaşamamıştı. Birleşmiş Milletler'in bir sürü yaptırımına olmasına rağmen devletler üstü bir regülasyon değildi. Onun yanında bu regülasyonun değişik biçimleri vardı. BM siyasal boyut olarak düşünülürse, UNESCO bilim/kültür ve sosyal ilişkiler boyutu olarak düşünülebilir. Ama bunun bir parçası NATO idi, bir parçası VARŞOVA Paktı, bir başka parçası IMF, bir başka parçası ise Dünya Bankası gibi kuruluşlardı. Sonuç olarak bir regülasyon, yani ilişkilerin düzenlenmesi sözkonusuydu. Şimdi deniyor ki bilim ve teknolojiye gerçekleşen sıçramayla birlikte eski regülasyon biçimleri aşılmıştır. Oluşan bu yeni dünya düzeni içinde ulus devlet artık anlamsızlaşmış olarak belir-

leniyor. Eğer durum böyle ise yeni düzeninde bir regülasyonunun ve bunun kurumlarının olması gerekir. Bunlar ne? (Bu kurumlaşma gereğini teknolojinin gelişmesiyle duyduğumuzu kabul edelim ama bu kurumlaşmanın niteliğini tartışmamız gerekecek). Yeni dünya düzeni bize bu kurumlaşmayı açıklamıyor. Bunun yerine neyi getiriyor? Mevcut kurumların mevcut regülasyonlarının belirli ilişki biçimlerinde geçersizliğini ama geri kalanlarında hala geçerli olduğunu söylüyor. Püf noktası şurda: Ulus devletin artık ekonomik yaşamın düzenlenmesindeki egemenlik hakkının anlamsız hale geldiğini söylüyor. Uluslararası sermaye hareketleri, globalleşen/seyyalleşen sermaye artık oradan oraya rahatça girebiliyor. Ulus devletin getireceği regülasyonlarla -artık- bilime ve teknolojiye ayak uyduramayacağı belirtiliyor. Ama emeğin serbest dolaşımı konusunda ulus devletin regülasyonlarının geçerliliğini kimse tartışmıyor. Bunlar geçerli, tam tersine özel olarak vurgulanıyor. Sermaye bilim ve teknolojinin verdiği olanaklarla kendi donanımını geliştirebilecek ama kendi donanımını geliştiren emeğin de yine bilimsel ve teknik donanım ile yönlendirilebilecek bir seyyaliyeti kabul edilmiyor. Yönlendirme regülasyon biçiminde sınırlar koyarak, serbest dolaşımın önüne engeller çıkararak getiriliyor. O halde globalleşmeden meram edilen yeni regülasyonda ne ulus devlet yeni bir biçimde tanımlama şeklinde yansıyor ne de uluslararası yaşamı belirleyecek yeni regülasyon biçimleri tanımlanıyor. Yeni dünya düzeninde bunlar neye bırakılmış? Hiçbir engel tanımayacak biçimde serbest rekabet düzenine bırakılmış, çünkü bu "hakkaniyetin gereği". Ancak çok haksızlık etmeyelim. Bu söylemin içinde insan hakları, özgürlük ve demokrasi tartışmaları da bir ölçüde var. Şöyle yer alıyor: Ulusal regülasyonların yeni dünya düzeni içinde aşılması gündeme getirildiği zaman globalleşen dünyada -şu sırada hakkaniyet neyi gerektiriyordu?- bilim ve teknoloji ışığında motor güç işlevini görenlerin değerlerinin benimsenmesini getiriyordu. Onların değerlerine baktığımızda bugün insan hakları yerleşik bir değerdir. Demokrasi yine bu tür toplumların bir değeridir. Dolayısıyla globalleşmeyle insan hakları -demokrasi bağlamında bir difüzyon olgusu da olacaktır, deniyor. Bir ölçüde doğrudur. Türkiye'nin sık sık Avrupa Konseyi ile başının belaya girmesi de bunun bir göstergesidir. Ancak bu da nüanslı düşünülmesi gereken bir noktadır. Türkiye'de insan hakları diye belirlenen olgular, ileri kapitalist ülkelerdeki insan hakları tartışmalarından daha farklı olarak elemanter insan haklarından oluşuyor. Batı ülkelerinde ise örneğin bugün globalleşmenin yanında onunla çelişmez bir biçimde gerçekleşeceği varsayılan bir yerelleşme tartışması var. Bu yerelleşme tartışmasının bir boyutu da demokrasiyle bütünleştirmedir. Şöyle açıklanabilir:

Teknoloji globalleşerek herkese belirli bir bütüncül yaşam tarzı sunarken aynı zamanda parçalanmış yaşam tarzlarını da sunabilme potansiyeline sahiptir. Bu parçalanmış yaşam tarzları o toplumlarda marjinal unsurlarında marjinalliklerini mutlu yaşamalarını ve yeniden üretebilmelerini getirecektir. Bu artık "farklı olma hakkı" diye tanımlanabilecek bir hakkı temel insan haklarının arasına sokmuştur. Kültürel kimlik, dil kullanım özgürlüğü, etnik bir takım özelliklerin vurgulanabilmesi vs. artık bu açıdan sorun olmadığı gibi başka türlü toplumsal farklılıkların da bir insan hakkı haline dönüşmesini getirmektedir (çok özel olarak gençliğin, bir ayrı kategori olarak kadınların, homoseksüellerin böyle bir insan hakkı çerçevesine oturtulması söylenebilir). Bizdeki tartışmalar daha bu düzeyde değil; bizde işkence vs. bağlamında çok daha elemanter düzeyde yaşanıyor. Dolayısıyla Avrupa Konseyi'nin bize sunduğu çerçeve 200 yıl öncesinin tanım ve izlerini içeriyor. Arada fark var ama bu da uzun vadeye bırakılmış. Tüm bunlara karşın yine de haksızlık etmemek için, gözardı edilemeyecek ve karşı çıkılmayacak bu noktayı belirtmek gerektiği düşüncesindeyim.

- Anlaşıldığı kadarıyla yeni dünya düzeni sermaye hareketliliği bağlamında deregülasyonu getirirken diğer konularda eski regülasyonlara devam ediyor. Kısacası yeni düzen sermayenin özgürleşmesi oluyor. Bu neyi getirecek?

* Bilimsel ve sosyal gelişmelerin arkasında, onlara dayanarak gerçekleşecek toplumsal ilerleme ve gelişmenin tanımlarının, yeni özgürlük ortamında hareket eden toplumsal kesit tarafından tanımlanmasını getirecek. Yani toplumsal ilerleme hedefleri belirli bir perspektif içine oturtularak açılacaktır. Dikkat edilirse dünyada belirli bir bilimsel ve teknolojik gelişme sonucu üretilen belirli teknolojiler yaşantımıza sokuluyor ve bütün bunlar belirli bir toplumsal model ışığında düşündürülüyor. Bunlar bilimin kaçınılmaz bir sonucu mudur? O halde eleştirel bir tartışmaya gereksinim vardır ki bunun zemini de konunun politikleştirilmesidir. Teknoloji tartışmalarının politikleştirilmesi gerekir, yani teknolojinin bağımsız bir üretici güç olduğu söylemi irdelenmelidir. Teknolojinin yaratılmasında yer alan yine emektir. Bu emek belli toplumsal ilişkiler içinde değer haline dönüşür. Sonuçta teknolojinin yarattığı artı değer tasarrufu belli bir kesimde yapılmaktadır. Bu atlanarak bu tasarrufun arkasında bağımsızca teknoloji varmış görüntüsü yaratılıyor. Teknolojinin toplumsal ilerleme hedeflerini değerler sistemi olarak tartışmaya oturtabilirsek çok daha farklı ürünler de verebileceğini görebiliriz/gösterebiliriz. Bugün teknik gelişmelerin sağladığı teknolojiler çeşitli olanaklar sunuyor. Ancak aynı teknik daha farklı bir teknoloji haline getirilseydi

sosyal amaçlı değişik olanakları -belki- sunabilirdi. Bir diğer nokta bilimsel bilginin iletişim otoyollarıyla herkese açık olduğu -bu da tartışılabilir- iddiasıdır. Yeni dünya düzeninde bilimsel bilginin herkese (teknoloji yoksunu, bilimde geri ülkelere) serbestçe aktarılma potansiyeli var. Ama bu potansiyelin network'ler aracılığıyla aktarılmasını sağlayan bir regülasyon var mı? Yok. Tam tersine eski regülasyon sürüyor. O halde bize uluslararası düzeyde "ulusal amaçlardan vazgeçin" talebini/temasını getirenlerin, uluslararası düzeyde, eşitlik tartışması bazı içinde bir yeni regülasyon fikrini tartışmaya açmayı -en azından- kabul etmeleri gerekir. Bugün devlet belli işlevlerinden vazgeçer görünüyor, belli işlevleri kalıyor. "Devlet bugün ne olmalıdır?" sorusunu sorarak yeni regülasyonu tartışmaya zorlamak gerekiyor. Yoksa geride kalan, devletin sadece baskıcı regülasyonları. Bugün bilimin sağladığı olanaklarla geliştirilen teknolojiler toplumsal ilerlemeye mi hiz-

met etmektedir? Yoksa daha farklı bir toplumsal ilerleme modelinin mi hizmetindedir? Bunlara benzer bir dizi soru gündeme girmek zorundadır.

Sonuç olarak, teknolojinin olumsuzluklarına ya da karşı konulmaz gücüne teslim olmak ya da bunu reddederek bilime karşı olmakla suçlanmak gibi bir pozisyondan, ulusal ve uluslararası düzeyde yeni regülasyonun değerler sisteminin ne olması gerektiği konusunda -teknoloji tartışmasından daha önce başlayan- bir tartışma yürütülmesini sağlamak ve belirlenen değerler sistemine yönlendirilecek şekilde bilimsel ve teknolojik gelişmenin sağlanması ve olanaklarının kullanılması, noktasına sıçramak gerekiyor. Teknolojinin politikleştirilmesi budur. Bu yaklaşım tarzı politik yaşamın şu anki açmazlarını aşmak için anlamlı olabilir. Tartışmayı bu düzeyde yapmanın daha anlamlı olduğunu düşünüyorum; şimdiye kadar hiç bu tarzda yapılmadı.

İdeolojilerin sonunun geldiği söyleniyor... Kurtuluşumuzun ideolojiler üstü olduğu iddia edilen "çağdaş teknoloji"nin benimsenmesi ve geliştirilmesinde yattığı anlatılıp her şey iktisadi kategorilere ve tekniğe indirgeniyor... Sosyal demokrat sol bu anlayışa tabi olup, "sosyal teknokrat" bir kimlik kazanırken, geleneksel sosyalist sol "üretim" paradigmasıyla hesaplaşmadığı için sürüklendiğimiz bu sürece müdahale edemiyor....

David Dickson Alternatif Teknoloji'de böylesi bir "teknik" anlayışı sorgulayarak teknoloji tarihini yeniden yorumluyor. Ve teknolojik gelişmenin siyaseti iptal eden bir dinamik içermediğini, başlangıçtan beri asıl olarak "sanayileşme ideolojisi" ve "bilimcilik miti" çerçevesinde işleyen politik bir süreç olduğunu gözler önüne seriyor.

Ama kitabın asıl heyecan verici yanı, alternatif bir teknoloji kurmanın gerekliliğini ve olabilirliğini tartışması... Ve şu tip sorulara cevap araması: Hiyerarşik ve otoriter olmayan ilişkilere dayanan, insanları yaptıkları işe ve doğaya yabancılaştırmayan, bireyin tüm yeteneklerinin ve yaratıcılığının önündeki teknik engelleri kaldıran, yenilenebilir kaynaklara yaslanarak doğayı tahrip etmeyen, uzmanların değil üretkenlerin denetlediği farklı teknolojiler geliştirmek mümkün müdür?

Dickson buna siyasal bir cevap veriyor: Alternatif bir teknoloji, ancak alternatif değerlere yaslanan bir siyasal pratikle inşa edilecek alternatif bir toplum yaratma mücadelesi içinde oluşturulabilir

alternatif teknoloji • david dickson

david dickson
alternatif teknoloji
teknik değişimin politik boyutları
ingilizce'den çeviren: nezih erdoğan

İNCELEME 9 789759390192 ISBN 975-539-019-7